מנורת המאור — מידות החבר הטוב והנאמן

ט"ו דברים צריך לעשות החבר הטוב לחבירו הנאמן, ואז תהיה חברתו נאה ושלימה בלא מרמה. ואלו הן. א' יקדים בשלומו. ב' צריך להזמין לחבירו בכל חפציו הטובים וביום שמחתו. ג' יקראהו במיטב שמותיו. ד' ישמור סודהו ולא יגלהו. ה' יהיה למושיע בעת צרתו ומשתתף עמו בכל תלאותיו. ו' יבקרהו בחוליו וישתדל לעשות צרכיו כל ימי שבתו בחוליו. ז' יתעסק בצרכי קבורתו אם מת. ח' יתקן דבריו בפניו, כ"ש שלא בפניו. ט' יעבור על פשעיו שפשע לו ויחמול לו מיד. י' יוכיח אותו אם ידע בו שעושה שלא כדין. י"א יכבדנו תמיד. י"ב לא ירמה אותו במשא ומתן. י"ג יעשה כל מה שידור לו לעשות. י"ד לא יכזב לו. ט"ו יבקש עליו רחמים תמיד ויבקש טובתו בלבו.

וגרסי' באבות דר' נתן ועוד ג' דברים היה אומר ר' אליעזר, יהי כבוד חבירך חביב כשלך [וכו'], הוי חס על כבוד בניו ובנותיו. אם רוצה את שלא יטול אדם את שלך, אף לא תהי נוטל את של חבירך. אם רוצה את שלא יאמר אחריך דבר, אף אתה לא תאמר אחרי חבירך דבר. הלל אומר, הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. חייב אדם לאהוב את חבירו ולחלוק לו כבוד. והלא דברים קל וחומר, ומה אם מלאכי השרת, שאין ביניהן יצר הרע, חולקין כבוד זה לזה, בשר ודם, שיש ביניהם יצר הרע, אין חולקין כבוד זה לזה. [ומנין שמלאכי השרת חולקים כבוד זה לזה], שנאמר וקרא זה אל זה ואמר וגו'. [מה ת"ל ואמר, אלא זה] האומר לחבירו את גדול ממני, אתה פותח בשבחו של מקום תחלה. וגרסי' במגילת חסידים [אם] את רוצה להדביק לך אוהב, הוי נושא ונותן בטובתו. ולא יעבור אדם על דעת חבירו ויבטל רצונו מפני רצון אחרים. כדגרסי' במ' שבת בפרק כל כתבי הקדש, א"ר יוסי, מימי לא עברתי על דעת חבירי, יודע אני שאיני כהן, ואלו אמרו לי חבירי עלה לדוכן, הייתי עולה.

שמונה חבורות הן של בני אדם, המתחבר לאחת מהן למד מדה בפני עצמה. ואלו הן. א' המתחבר למלכים למד החמס והגאוה. ב' המתחבר לעשירים למד אהבת הממון ותענוג העולם הזה. ג' המתחבר לעניים למד הענוה והשבח וההודאה. ד' המתחבר לנשים למד הזמה והחשק והשחוק ונבלות הפה וכל מחשבה רעה. ה' המתחבר לנערים למד שיחה בטלה והיתול, דתנן שיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם. ו' המתחבר לרשעים למד העונות והפשעים ומסלק ממנו התשובה. ז' המתחבר ללצים למד שוא ודבר כזב. ח' המתחבר לחסידים ולצדיקים למד החסד והמדות הטובות ונוחל העולם הבא.

לעולם ישתדל אדם לקנות לו חבר, אם ימצא אותו, בחנם, ואם לאו, יקנהו בממונו. דתנן עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות. ואמר החכם תמה אני ממי שקונה את העבדים בממונו, איך לא יקנה את בני החורין באמרי פיו הטובים. שבדברים הטובים קונה האדם החבירים [יותר] מבממון. וחסידים הראשונים היו דנין את כל אדם לכף זכות, ואפי' היו רואין לאדם עושה שום דבר שהיה נראה לרבים שהיה עובר עבירה, היו מזכין אותו בלבן, ודנין אותו לכף זכות, ואומרים, איפשר שלא עבר וכוונתו היתה לדבר אחר והיו מסתלקין מן החשד, שכל החושד בכשרים לוקה בגופו. וגרסי' במ' שבת בפ' מפנין, ת"ר הדין את חבירו לכף זכות דנין אותו לכף זכות.

מעשה באדם אחד מגליל העליון, שנשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים. כיון שהגיע ערב יום הכיפורים, אמ' לו, תן לי שכרי ואלך ואפרנס את אשתי ואת בני. אמ' לו, אין לי מעות. אמ' לו, תן לי בהמה. אמ' לו, אין לי. אמ' לו, תן לי קרקע. אמ' לו, אין לי. אמ' לו, תן לי כרים וכסתות. אמ' לו, אין לי. הפשיל את כליו לאחוריו והלך בפחי נפש. אחר הרגל נטל בעל הבית את שכרו ומשוי שלש חמורים, אחד של מאכל ואחד של משקה ואחד של מיני מגדים, והלך לו לביתו של השכיר. לאחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו. אמ' לו, בשעה שאמרת לי תן לי מעות, ולא נתתי לך, במה חשדתני. אמ' לו, שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לו לקנות ולקח בהן. וכשאמרת לי תן לי בהמה, ואמרתי לך אין לי, במה חשדתני. אמ' לו, אמרתי שמא מושכרות הן ביד אחרים. וכשאמרת לי, תן לי קרקע, ואמרתי אין לי, במה חשדתני. אמ' לו, אמרתי שמא מוחכרות הן ביד אחרים. וכשאמרת לי, תן לי כרים וכסתות, ואמרתי לך, אין לי, במה חשדתני. [אמ' לו], אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. אמ' לו, העבודה, כך היה, שהקדשתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני, שלא עסק בתורה, וכשבאתי אצל חבירי בדרום התירו לי את נדרי. ואתה כשם שדנתני לכף זכות, המקום ידין אותך לכף זכות.

ת"ר מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל, ובמלון השכיבה מרגלותיו. למחר ירד וטבל, ועלה ושנה לתלמידיו. אמ' להם, בשעה שהשכבתיה אצלי, במה חשדתוני. אמרו לו, סבר ר' שמא יש תלמיד שאינו בדוק לרבו. ובשעה שירדתי וטבלתי, במה חשדתוני. אמרו לו, שמא מטורח הדרך ראה ר' קרי. אמ' העבודה, כך היה, ואתם, כשם שדנתוני לכף זכות, [המקום ידין אתכם לכף זכות].

ת"ר פעם אחת הוצרך דבר לחכמים אצל מטרוניתא אחת, שכל גדולי רומי היו מצויין אצלה. אמרו, מי ילך לנו אצלה. אמ' להם ר' יהושע בן חנניה, אני אלך. הלך הוא ותלמידיו. כיון שהגיעו לפתח ביתה, חלץ תפליו ברחוק ארבע אמות, ונכנס, ונעל הדלת בפניה. וכשיצא, ירד וטבל, ועלה ושנה לתלמידיו. אמ' להם, כשחלצתי תפלי, במה חשדתוני. אמ' לו, כסבור ר' אל יכנסו דברי קדשוה במקום טומאה. [אמר להם], כשנעלתי הדלת בפניכם, במה חשדתוני, אמרו לו, אמרנו שמא דבר מלכות בינו ובינה. [אמר להם], כשירדתי וטבלתי, במה חשדתוני. אמרו לו, שמא ניתזה צינורא מפיה על בגדי רבי. אמ' להם, העבודה, כך היה, ואתם כשם שדנתם אותי לכף זכות, המקום ידין אתכם לכף זכות.

וגרסי' באבות דר' נתן והוי דן את כל האדם לכף זכות. מעשה באחד ששלח את בנו גבי חבירו, ואמ' לו, לך אמור לו, אבא אמ' השאילני מדה אחת חטים. הלך ומצאו מודד חטים. [אמר לו, אין לי]. בא וספר לאביו. אמ' לו, שמא של מעשר שני הם. ועוד אמר לו, לך אמור לו, אמ' אבא השאילני מנה אחת. הלך ומצאו מונה מעות. אמ' לו, אין לי. בא וספר לאביו. אמר, שמא פקדון הם אצלו. כיון שיצאו לשוק, פגעו זה בזה. אמ' לו חבירו, כשבא בנך ומצאני מודד חטים, ולא נתתי לו, במה חשדתני. אמ' לו, אמרתי שמא של מעשר שני הם. וכשבא בנך אצלי ומצאני מונה מעות, ולא

נתתי לו, במה חשדתני. אמ' לו, אמרתי שמא פקדון הם אצלו. אמ' לו, העבודה, כך היה, ולא הטית ימין ושמאל, ועליך נאמר והוי דן את כל האדם לכף זכות, כשם שדנתני לכף זכות, כך ידין אותך הב"ה לכף זכות.

א"ר שמעון בן לקיש החושד בכשרים לוקה בגופו. מנא לן, ממשה ע"ה, שנא' והם לא יאמינו לי, וקמי שמא גליא מילתא דמהמני, שנא' ויאמן העם וגו'. וכיון שחשדן משה רבינו ע"ה נענש, דכתיב ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך, ויוציאה מחיקו, והנה ידו מצורעת כשלג. וכי לא הוי מילתא אחרינא, אות או מופת, למיתן ליה אלא צרעותא בגופיה, אלא מכאן דאיענש על מילתא. אמ' רבא, ואיתמ' ר' יוסי בר' חנינא, מדה טובה ממהרת לבא ממדה של פורענות. דאלו התם [כתיב] ויוציאה מחיקו והנה ידו מצורעת כשלג, הנה במדת הפורענות נתעכב ואמ' והנה ידו מצורעת כשלג, ובמדת הטובה לא נתעכב, ולא אמר והנה ידו, אלא והנה שבה כבשרו. ומאן דחשדין ביה מילתא ולית ביה, צריך לאפוקי נפשיה מחשדא. דהכי אשכחן בחנה, דאמ' לה, עד מתי תשתכרי, ואמרה, לא אדוני, אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי. מיד אמ' לה, לכי לשלום. מכאן לחושד דבר בחבירו, ואין בו, שצריך לפייסו, ולא עוד אלא שצריך לבקש עליו רחמים, שנא' ויאמר לה עלי, לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו. א"ר יוסי, יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו.

והאוהב את חבירו לעולם ידין אותו לכף זכות, ויכסה על פשעיו, ולא ימצא לו חובה, באהבתו אותו. אבל אם שונא אותו, לעולם ידין אותו לכף חובה, ואפי' לא עבר, ולא יראה לו זכות, ואפי' הוא כשר. ומתוך כך בא להתקוטט עמו, ויבקש עליו תרעומת, שנא' שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה. לפי שבשנאתו אותו הם דבריו נכרים אצלו, ויריב עמו על לא דבר, והפך הוא אוהבו. ואפי' יהיה עמו חבירו בברית ובשבועה, ישוב לאחור ויפר הברית. כי השנאה הטמונה בלבו תחפש המריבות ותעורר המדנים וכל שנאה ותחרות, ויחשוב בלבו שגם חבירו שונא אותו, כי הוא ידין לבות בני אדם שהם רעים כלבו הרע, וההרהורים רעים שבלבו יחשוב שהן כך בלבות אחרים, ומתוך המחשבה הרעה יבא לידי מעשה, וישנא את הבריות.

משל לאדם שהולך על מקום צר, אם אינו מקום גבוה מעל הארץ, ילך בחפזה ולא יכשל, כ"ש שלא יפול, ואם אותו מקום גבוה הרבה מעל הארץ, יחשוב בלבו שיפול לארץ, ומתוך פחדו ליפול בא לידי מעשה ויפול על כל פנים. כך השונא את חבירו, בשנאה ובמחשבה הרעה שבלבו יחשוב שגם חבירו הוא שונא אותו, וישנאנו גם הוא יותר.

וכל המהרהר דבר רע בלבו, יראה לו אותו דבר שהרהר בו שהוא אמת, ויתקיים בלבו, ויבא לידי מעשה. וכן רוב החלומות, אינן אלא מההרהורים שמהרהר אדם בלבו בהקיץ, יראו לו בחלום.

וגרסי' במדרש הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים. מפני מה שב חיל פרעה למצרים ולא באו לעזור את ישראל. לפי שהיו שונאים את ישראל, ואע"פ שהיו עמם בברית. ומפני שנאתם אותם, כשהיו באין לעזור אותם, באו עד שפת הים והרהרו בלבבם שנאתם בישראל, ומתוך המחשבה הרעה, והשנאה וההרהור, נדמו להם על הים דמות נאדות נפוחים שטוחים על פני המים. מיד חזרו, כסבורים שהם אבותם שהטביע הב"ה בים על ידי משה רבינו ע"ה. ואמרו, חרפה היא לנו לעזור לאויבינו, שהטביעו את אבותינו בים, אחר שנתעללו בם בכמה מכות. הא למדנו, שהשנאה מביאה לידי איבה ולידי קטטה.

וגרסי' בספרי כי ינצו אנשים יחדו, אין שלום יוצא מתוך ניצות. וכן הוא אומר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט, מי גרם ללוט שפירש מן הצדיק, הוי אומר מריבה. וכן הוא אומר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב, מי גרם לו ללקות, הוי אומר מריבה. אין לי אלא אנשים, שלום אשה עם חבירתה, אם ובת, איש ואשה, מנין, ת"ל יחדו, מכל מקום. לפי' צריך אדם למנוע נפשו מן המריבה, כי המונע נפשו מן המריבה הוא מכובד עם הבריות, שנא' כבוד לאיש שבת מריב וגו', וכתי' יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם. פי' יתר מרעהו צדיק, יתרון יש בצדיק יותר מבאדם אחר, שהצדיק שומע חרפתו וסובל את תאותו וכובש את יצרו ושותק, כדי שלא יבא לידי מריבה ולידי בזיון, ודרך רשעים תתעם, הדרך הרעה של רשעים תתעם, כי הוא בזיון בעיניהם לשמוע חרפתם ולשתוק, והם תועים מדרך השכל, שמתוך כך הם באים לידי קטטה ורציחה.

וגרסי' במ' חולין בפ' כסוי הדם, אמ' רבא ואיתמ' ר' יוחנן, אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם פיו בשעת מריבה, שנא' תולה ארץ על בלימה. ר' אבהו [אמר], במי שמשים נפשו כמי שאינו, שנא' ומתחת זרועות עולם. ואמ' החכם לעולם לא חרפני אדם יותר מפעם אחת, כי בפעם הראשונה אסבול חרפתו, ולא יחרפני שנייה. וגרסי' במדרש משלי איש רעים להתרועע ויש אוהב דבק מאח. מי שרוצה להיות לו רעים, יסבול ויעבור על מדותיו, ויקבל אותם בסבר פנים יפות. פי' להתרועע, מגז' רע, כלומ' יעשה עצמו רע וחבר עם כל בני אדם. ד"א איש רעים להתרועע, לעולם לא יהיו לאדם רעים, אם לא יכנע לפניהם וישבר גאותו, מגזרת תרועם בשבט ברזל, ואז תהיה חבורתו נאה ושלימה. ואמ' החכם מי שלא ישבר גאותו לפני חביריו, ויהיה תמיד עלוב מהם, ולא יהיה הוא עולב לאחד מהם, לעולם לא יהיו לו רעים. והמדות הטובות הללו גורמין שיהיו לו רעים אהובים יותר מאחיו, שנא' ויש אוהב דבק מאח. וכתי' רעך ורע אביך אל תעזוב ובית אחיך אל תבא ביום אידך, אם תשמור ולא תעזוב רעך ורע אביך, לא תצטרך לאחיך ביום אידך, כי חבירך יצילך ביום צרתך, שהוא לך יותר מאח.

וגרסי' בואלה שמות רבה טוב שכן קרוב, זה יתרו, מאח רחוק, זה עשו. ביתרו מה כתי', ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים, ובעשו כתי' זכור את אשר עשה לך [עמלק] בדרך בצאתכם ממצרים. את מוצא דברים רבים מוכיחין שהם כתובים בעשו לגנאי וביתרו לשבח. בעשו כתי' נשים בציון ענו, וביתרו כתי' ויתן את צפורה בתו למשה. בעשו כתי' אוכלי עמי אכלו לחם, וביתרו כתי' קראן לו ויאכל לחם. בעשו כתי' ולא ירא אלהים, וביתרו כתי' וצוך אלהים. עשו בטל את הקרבנות, ויתרו ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים. עשו שמע ביציאתן ממצרים ונלחם עמהם, שנא' ויבא עמלק וילחם עם ישראל, ויתרו שמע בטובתן של ישראל ובא ונלוה אליהם, שנא' וישמע יתרו כהן מדין וגו'.